

بررسی تطبیقی قوانین اجرایی مرتبط با حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی ایران و سازمان بین‌المللی یونیسف

عبدالرحیم تاج‌الدین^۱، منصوره شهرباری احمدی^۲، غلامعلی افروز^۳ و حسن پاشا شریفی^۴

چکیده

هدف از پژوهش حاضر مقایسه قوانین اجرایی مرتبط با حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی ایران و سازمان بین‌المللی یونیسف بود. روش پژوهش کیفی و از نوع تطبیقی می‌باشد. نمونه پژوهش شامل اسناد و گزارش‌های سالیانه موجود در سازمان آموزش و پرورش کودکان استثنایی و سازمان بهزیستی که از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ و از طریق نمونه‌گیری در دسترس و هدفمند انتخاب شدند، می‌باشد و در بعد بین‌المللی نیز گزارش‌های سالیانه یونیسف در مورد حمایت‌های تحصیلی از کودکان و نوجوانان استثنایی مربوط به سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ بررسی شد. برخی داده‌های کمی پژوهش با استفاده از روش‌های توصیفی تحلیل شدند و در بخش تطبیق اسناد، به تحلیل محتوا پرداخته شد. مطابق با یافته‌ها، تعداد کودکان و نوجوانان استثنایی که تحت پوشش بهزیستی قرار می‌گیرند در سال‌های اخیر رو به افزایش بوده است. ضریب همبستگی فای بین نظر خانواده‌های کودکان و نوجوانان استثنایی و مسئولین بهزیستی در مورد کمیت و کیفیت حمایت‌های تحصیلی نشان داد نظر خانواده‌ها و مسئولین همسو است. مطابق با تحقیق انجام شده یونیسف در ۵۱ کشور در حال توسعه ۴۲ درصد دختران و ۵۱ درصد پسران کودکان استثنایی و معلول (میانگین حدود ۴۷ درصد) موفق شدند به دبستان بروند، در حالی که در ایران این میانگین به ۶۲/۵ درصد می‌رسد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت حمایت‌های تحصیلی در ایران وضعیت بهتری نسبت به گزارش‌های یونیسف از کشورهای در حال توسعه دارد.

کلید واژگان

کودکان استثنایی،
قوانین اجرایی،
حمایت‌های
تحصیلی

۱. دانشجویی دکتری رشته روان‌شناسی، گروه روان‌شناسی کودکان استثنایی، دانشگاه آزاد تهران مرکزی، تهران، ایران
a.tajeddin42@gmail.com
۲. استادیار گروه روان‌شناسی کودکان استثنایی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
mansure_shahriari@yahoo.com
۳. استاد گروه روان‌شناسی کودکان استثنایی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
afrooz@ut.ac.ir
۴. دانشیار گروه روان‌شناسی کودکان استثنایی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
hpsr@yahoo.com

مقدمه

آموزش و پرورش کودکان استثنایی از مسائلی است که نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و سازماندهی و آموزش خاص به مربیان و معلمان است و از شاخص‌های ارزیابی میزان توسعه آموزش و پرورش کشورها به حساب می‌آید. این برنامه‌ریزی‌ها، به سبب حضور و مشارکت فعال کودکان، موجب ارتقای نشاط و سلامت روانشناختی و رفتار اجتماعی آنان و خانواده‌ها شده و به گونه‌ای است که کودکان استثنایی نیز می‌توانند، توانایی‌های خود را کشف و آن را تقویت کرده و در آینده در مسیری درست به زندگی و حتی کار کردن در جامعه در کنار بقیه مردم ادامه دهند، (سازمان حقوق بشر ایران، ۲۰۱۵). مطابق با آمار سازمان بهداشت جهانی^۱، امروزه بیش از ۱ میلیارد نفر از جمعیت جهان (۱۵ درصد) به نوعی با معلولیت زندگی می‌کنند، بطوری که ۳ تا ۴ درصد آنها مشکلات شدیدی در عملکرد دارند. سازمان بهداشت جهانی از دولت‌ها خواسته است که تلاش‌ها را برای دستیابی به خدمات اصلی و سرمایه‌گذاری در برنامه‌های تخصصی افراد معلول افزایش دهند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۱).

با توجه به این که طبق اصول اعلام شده در منشور سازمان ملل رسمیت شناختن حقوق لاینفک، مساوی و منزلت تمام اعضای خانواده بشری زیربنای آزادی، عدالت و صلح در جهان است. در تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱ قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودکان سازمان ملل (۱۹۸۹) به تصویب مجلس شورای اسلامی و در تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱۱ به تصویب شورای نگهبان رسید (سایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰)

کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت یک معاهده بین‌المللی حقوق بشر سازمان ملل متحد است که با هدف حمایت از حقوق و عزت افراد دارای معلولیت انجام شده است. این کنوانسیون اولین پیمان حقوق بشر سازمان ملل در قرن بیست و یکم بود. در تاریخ ۱۳۹۷/۱/۲۲ قانون جامع حمایت از کودکان معلول نیز به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. کودکان و نوجوانان استثنایی به دلیل سن کم و ناتوانی و معلولیت حایز اهمیت بوده و نیازمند حمایت‌های ویژه قانونی می‌باشند. باید اذعان داشت که هم قانون‌گذار بین‌المللی و هم قانون‌گذار داخلی تلاش نموده‌اند با وضع قوانین مناسب و در نظر گرفتن ضمانت اجرای گوناگون، حقوق کودکان استثنایی را به رسمیت شمرده و در جهت فراهم ساختن عملی آن تلاش نمایند. در مورد قوانین داخلی نیز، قانون‌گذار با وضع قانون جامع حمایت از معلولین و پیوستن به کنوانسیون بین‌المللی حقوق معلولین و همچنین عضویت در کنوانسیون کودک، سعی نموده است حقوق تعریف شده برای کودکان استثنایی را جامه‌ی عمل پوشاند (برآبادی، ۱۳۹۷). حق آموزش رایگان و همگانی از جمله حقوق شهروندان است که در زمره حقوق بنیادین بشر می‌باشد و اعلامیه جهانی حقوق بشر بر این حق تاکید دارد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ملهم از آموزه‌ها و تعالیم دین مبین اسلام و همسویی با توافقات بین‌المللی بخصوص میثاق بین‌المللی حقوق فرهنگی اقتصادی و

1. The World Health Organization

اجتماعی که دولت ایران از طریق مرجع قانون‌گذاری اجازه الحاق به میثاق مذکور را یافته است حق آموزش رایگان و همگانی را برای شهروندان به رسمیت می‌شناسد (حسینی پيله رود، ۱۴۰۰).

با تاسیس سازمان آموزش و پرورش استثنایی در سال ۱۳۷۰ و با مصوبه مجلس، تلاش‌ها برای آموزش و پرورش این دسته از دانش‌آموزان انسجام بیش‌تری یافت. در سند پنجم توسعه، تکالیفی برای آموزش و پرورش دانش‌آموزان استثنایی تدوین شده است که بر مبنای بند «ه» ماده ۱۹ آن، وزارت آموزش و پرورش مکلف است برای تامین نیازهای ویژه و توان‌بخشی گروه‌های مختلف آموزشی اقداماتی را انجام دهد. منطف‌سازی مدارس و گسترش اجرای برنامه‌های تلفیقی و فراگیر، تدوین برنامه‌های جامع اطلاع‌رسانی، جهت آگاه‌سازی و آموزش والدین کودکان با نیازهای خاص، تقویت طرح سنجش کودکان و افزایش امر مشاوره در این مدارس و توسعه کمی و کیفی مدارس استثنایی و کودکان با نیازهای خاص و فراهم آوردن شرایط و امکانات خاص لازم جهت توانمندسازی و افزایش مهارت‌های مورد نیاز این گونه آموزش‌پذیران، از جمله این اقدامات است.

از اهداف مهم سازمان بهزیستی کشور حمایت تحصیلی و آموزش ویژه معلولان نظیر ناشنوایان، معلولان ذهنی، آموزش خط بریل و جهت‌یابی به نابینایان و ... می‌باشد (قربانی، ۱۳۹۶). لازم به ذکر است در ادبیات اسناد، گزارش‌ها و سالنامه‌های بهزیستی از واژه معلول استفاده شده است. منظور از کودکان و نوجوانان استثنایی در این پژوهش مطابق با تعریف سازمان بهزیستی به افرادی اشاره دارد که در عملکرد اندام‌های حسی مانند اندام بینایی یا اندام شنوایی، اندام‌های حرکتی مانند دست‌ها، پاها یا تنه و یا ساختار فیزیولوژیک (عملکرد مغز) براساس معیارهای بین‌المللی شرایط سلامت بر اساس عوامل مادرزادی، بیماری، کهولت سن، سوانح، حوادث و یا عوامل دیگر دچار معلولیت (کم توانی) شده است (سالنامه سازمان بهزیستی، ۱۳۹۸). در کشور ما سازمان آموزش و پرورش استثنایی متولی تحصیل کودکان و نوجوانان استثنایی است و سازمان بهزیستی نیز به خانواده‌های دارای کودکان استثنایی کمک هزینه‌های تحصیلی می‌پردازد. مرجع ما در این مقاله، آمار سازمان کودکان استثنایی و سالنامه‌های منتشر شده سازمان بهزیستی می‌باشد. در حال حاضر ۱۵۲۴۰۹ نفر دانش‌آموز استثنایی وجود دارد که ۸۰۵۵۶ نفر در مدارس خاص استثنایی و ۷۱۸۵۳ نفر در مدارس تلفیقی و در کنار دانش‌آموزان عادی مشغول به تحصیل هستند (حسینی، ۱۴۰۰). در این پژوهش، بررسی وضع قوانین اجرایی در حیطه تحصیل این کودکان و اینکه تا چه اندازه ای اجرایی شده‌اند مورد سوال است. پرواضح است که پژوهش در این زمینه می‌تواند روشنگر وضعیت موجود باشد و راه را برای بهبود شرایط هموار کند. از اینرو در داخل و خارج از کشور مطالعاتی به منظور بررسی و مقایسه قوانین حمایتی موجود از کودکان و نوجوانان استثنایی و خانواده‌های آن‌ها صورت گرفته است.

در مطالعه تطبیقی خدمات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آمریکا، چین، هند و ایران شیرمحمدی و کلیشادی (۱۳۹۷) نتایج نشان داد که هر چهار کشور به آموزش کودکان استثنایی اهمیت می‌دهند و از اهداف مشترک آن‌ها آموزش متناسب با نیازهای کودکان استثنایی و آماده کردن آن‌ها برای بزرگسالی و اداره‌ی زندگی است. نتایج پژوهش طاهری (۱۳۹۱) نشان داد که: هر سه کشور آلمان، سوئد و ایران به آموزش کودکان استثنایی اهمیت می‌دهند. قوانین

مشترک بین آن‌ها، حق آموزش و رایگان بودن آن است. نتایج پژوهش یزدانپوری (۱۳۸۹) نشان داد که در مقایسه با کشورهای پیشرو، کشور ما با مشکل فقدان قانون مصرح در حمایت از آموزش و پرورش فراگیر روبه‌روست. در کشور ما رایگان بودن آموزش و پرورش ویژه و پیش‌بینی منابع بیمه درمان و آتی در منابع مالی آموزش و پرورش استثنایی، فهمی مناسب از حمایت‌هاست، لیکن در مقایسه با کشورهای مورد مقایسه از قاعده جلوگیری از هرگونه هزینه اضافی به دلیل معلولیت، فاصله داریم. کشور ما در برنامه‌ریزی، مقایسه با کشورهای پیشرو با مشکل ساختار متمرکز مواجه است. در پژوهش القورانی (۲۰۱۳) پژوهشگر پیشنهاد کرد که قوانین مربوط به آموزش کودکان استثنایی در عربستان سعودی که یک دهه قبل تصویب شده مورد بازنگری و تجدید نظر قرار گیرد و در نظر گرفتن مواردی مانند صلاحیت معلمان، فناوری‌های کمکی، خدمات ویژه آموزش ویژه، به حداقل رساندن محدودیت‌های محیط، خدمات مربوط به مداخلات زودهنگام و... را در تجدید نظر قانون پیشنهاد داد. نتایج پژوهش روزنتال (۲۰۰۹) نشان داد تعهد دولت ویتنام برای انطباق کشور با سازمان ملل و کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت ۳ چشمگیر است. با توجه به مطالب بیان شده در این پژوهش سعی شد وضعیت اجرایی قوانین حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی در کشور مورد بررسی قرار گیرد و با گزارش حمایت‌های تحصیلی سازمان بین‌المللی یونیسف مقایسه شود.

روش

پژوهش حاضر در بعد هدف، بنیادی - نظری و در بعد ماهیت و روش، تاریخی - توصیفی است زیرا داده‌ها براساس اسناد قانونی و مدارک موجود در سازمان‌های مرتبط با موضوع پژوهش در ایران و جهان گردآوری شد (دلاور، ۱۳۹۵). در بعد آماری و تحلیل، پژوهش ترکیبی از نوع مقایسه تطبیقی - کیفی است زیرا داده‌های دو جامعه در چند حیطه مشابه، با استفاده از تحلیل محتوا با یکدیگر مقایسه شد. (معدن دار آرنی، ۱۳۹۵). جامعه آماری این پژوهش در ایران کلیه اسناد و گزارش‌های مرتبط با حمایت‌های تحصیلی، از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۹ در مجلس شورای اسلامی، قوه قضاییه، وزارت آموزش و پرورش، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان بهزیستی، کمیته امداد امام خمینی و نهادهای مردم‌نهاد و در گستره بین‌المللی (گزارش‌های یونیسف از کشورهای در حال توسعه) در حیطه شاخص‌های حمایت‌های روانی - اجتماعی در بعد تحصیلی از کودکان استثنایی است. نمونه این پژوهش شامل گزارش‌های سالیانه موجود در سازمان بهزیستی، از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ که از طریق نمونه‌گیری در دسترس و هدفمند انتخاب شدند. در بعد بین‌المللی نیز گزارش‌های سالیانه یونیسف در مورد قوانین حمایت‌های تحصیلی از کودکان استثنایی مربوط به سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ بررسی شد. در پژوهش حاضر با توجه به ماهیت اسنادی بودن پژوهش، اسناد مربوط به حمایت‌های تحصیلی بین‌المللی و ایران گردآوری شدند که براساس الزامات روش تطبیقی و تحلیل محتوا، ابتدا با توجه به تجربه مدیریتی پژوهشگر در این زمینه، چک لیستی از خدمات آموزشی و تحصیلی، به عنوان ابزار تهیه شد. روایی محتوایی چک لیست‌ها توسط کارشناسان و اساتید

1. Alquraini
2. Rosenthal
3. Convention on the Rights of Persons with Disabilities

مربوطه مورد بررسی قرار گرفت و نسبت روایی آن‌ها مطلوب ارزیابی شد. و به عنوان گزارش‌های مستند موجود از اجرای قوانین در دو بعد کمی و کیفی با استانداردهای بین‌المللی مورد مقایسه قرار گرفتند. بطور کلی مراحل جمع‌آوری داده‌ها به ترتیب عبارت بودند از:

جمع‌آوری سالنامه‌های بهزیستی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ و تحلیل داده‌های آن

تهیه چک لیست‌ها در حیطه آموزش و تحصیل مندرج در گزارش‌های سالیانه بهزیستی و بررسی روایی آن‌ها توسط اساتید و کارشناسان،

توزیع چک لیست‌ها بین خانواده‌هایی که کودکان استثنایی تحت پوشش بهزیستی داشتند (۱۰۰ خانواده)،

توزیع چک لیست‌ها بین مسئولین بهزیستی (۱۰۰ نفر)،

تحلیل داده‌های کمی حاصل از چک لیست‌ها، و مقایسه نظر خانواده‌ها و مسئولین،

سرچ گزارش‌ها و قوانین موجود مربوط به سازمان آموزش و پرورش و بهزیستی و سازمان یونسف و مقایسه آن‌ها با یکدیگر.

یافته‌ها

در جدول ۱ تعداد معلولین تحت پوشش بهزیستی کل کشور در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ گزارش شده است. در سالنامه آماری سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تقسیم‌بندی و ارائه آمار بر اساس شدت معلولیت گزارش نشده است. با توجه به نمودار (۱) تعداد معلولین تحت پوشش در طی سال‌های گذشته افزایش یافته است و تعداد بیشتری از معلولان و خانواده‌هایشان حمایت و خدمات بهزیستی را دریافت می‌کنند.

در سالنامه‌های مورد بررسی و مطابق با پرونده‌ها و اسناد موجود در سازمان بهزیستی، تعداد کودکان و نوجوانان استثنایی بدین شرح برآورد شد: در سال ۱۴۰۰، ۲۰۰ هزار نفر زیر ۷ سال و حدود ۵۰۰ هزار نفر از ۷ تا ۲۰ سال تحت پوشش بهزیستی هستند. در چک لیستی که توسط خانواده‌های دارای کودک و نوجوان استثنایی تحت پوشش بهزیستی تکمیل شد نتایج زیر به دست آمد:

۴۰ کودک و نوجوان استثنایی دختر و ۶۰ کودک و نوجوان استثنایی پسر در این پژوهش شرکت کردند و به پرسشنامه محقق ساخته پاسخ دادند (پرسشنامه توسط خانواده‌ها پاسخ داده شد). میانگین سنی کودکان و نوجوانان استثنایی حاضر در پژوهش ۱۶/۶۰ با انحراف استاندارد ۳/۲۱ بود. از این تعداد ۴۴ درصد دارای معلولیت جسمی حرکتی، ۱۰ درصد چند معلولیتی، ۱۶ درصد معلولیت ذهنی، ۱۳ درصد معلولیت بینایی، ۸ درصد معلول اعصاب و روان و ۹ درصد معلولیت شنوایی داشتند. سطح تحصیلات افرادی که به پرسشنامه‌ها پاسخ دادند بدین شرح بود: ۲۵ درصد این افراد بی‌سواد، ۶۱ درصد زیر

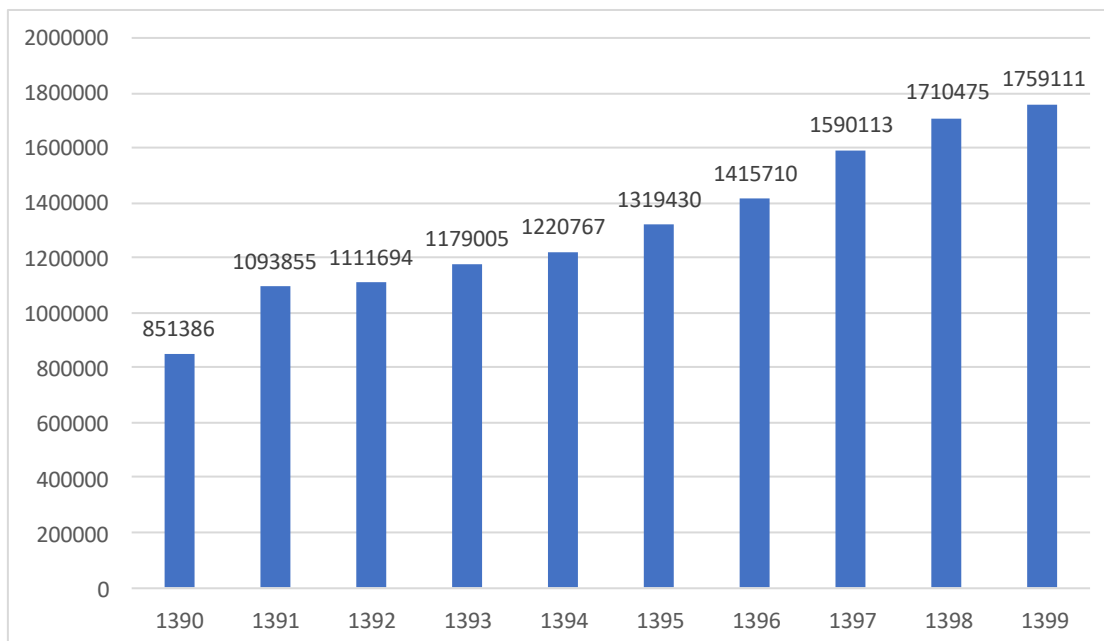

فصلنامه روان‌شناسی سلامت و رفتار اجتماعی، شماره پیاپی ۱۲، دوره ۳، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۲

دیپلم، و ۱۴ درصد دیپلم داشتند. کودکان و نوجوانان استثنایی حاضر در این پژوهش، ۲۸ درصد تک فرزند، ۴۰ درصد دو فرزند، ۲۵ درصد سه فرزند و ۴ درصد چهار فرزند و ۳ درصد پنج فرزند بودند. ۵۲ درصد از این کودکان و نوجوانان استثنایی فرزند اول خانواده، ۳۱ درصد فرزند دوم خانواده و ۱۵ درصد فرزند سوم و ۲ درصد فرزند چهارم خانواده بودند. در این پژوهش ۱۰۱ مسئول بهزیستی که به پرونده‌ها دسترسی داشتند نیز شرکت داشتند، که ۸۴ نفر خانم و ۱۷ نفر آقا بودند، میانگین سابقه کاری آن‌ها ۱۹/۴۹ با انحراف استاندارد ۷/۴۲ سال بود.

جدول ۱: تعداد معلولان تحت پوشش بهزیستی در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ به تفکیک شدت معلولیت در کشور

سال	فراوانی	خفیف	متوسط	شدید	خیلی شدید	نامشخص	تعداد کل
۱۳۹۰	اطلاعات موجود	-	-	-	-	-	۸۵۱۳۸۶
۱۳۹۱	نمی‌باشد.	-	-	-	-	-	۱۰۹۳۸۵۵
۱۳۹۲	فراوانی	۱۳۳۷۹۳	۲۹۲۲۳۳	۳۷۶۰۲۴	۲۲۶۴۷۵	۸۳۱۶۹	۱۱۱۱۶۹۴
	درصد	% ۱۲/۰۳	% ۲۶/۲۸	% ۳۳/۸۲	% ۲۰/۳۷	% ۷/۴۸	
۱۳۹۳	فراوانی	۱۴۳۲۲۵	۳۱۱۰۳۶	۴۰۷۲۰۲	۲۳۴۱۱۳	۸۳۴۲۹	۱۱۷۹۰۰۵
	درصد	% ۱۲/۱۴	% ۲۶/۳۸	% ۳۴/۵۳	% ۱۹/۸۵	% ۷/۰۷	
۱۳۹۴	فراوانی	۱۵۸۱۲۱	۳۳۱۶۰۴	۴۳۳۴۰۴	۲۲۰۸۸۳	۷۶۷۵۵	۱۲۲۰۷۶۷
	درصد	% ۱۲/۹۵	% ۲۷/۱۶	% ۳۵/۵۰	% ۱۸/۰۹	% ۶/۲۸	
۱۳۹۵	فراوانی	۱۸۰۶۹۲	۳۶۱۴۰۴	۴۷۴۹۲۱	۲۲۶۱۶۹	۲۸۶۵۷۴	۱۳۱۹۴۳۰
	درصد	% ۱۳/۶۹	% ۲۷/۳۹	% ۳۵/۹۹	% ۱۷/۱۴	% ۲۱/۷۱	
۱۳۹۶	فراوانی	۲۱۱۱۹۴	۳۹۹۴۹۶	۵۱۷۲۴۹	۲۱۷۶۲۰	۱۱۲۲۵۵	۱۴۱۵۷۱۰
	درصد	% ۱۴/۹۱	% ۲۸/۲۱	% ۳۶/۵۳	% ۱۵/۳۷	% ۸/۶۳	
۱۳۹۷	فراوانی	۲۶۳۶۴۱	۴۶۲۶۱۱	۵۷۸۵۱۷	۲۲۱۵۴۶	۶۳۷۹۸	۱۵۹۰۱۱۳
	درصد	% ۱۶/۵۸	% ۲۹/۰۹	% ۳۶/۳۸	% ۱۳/۹۳	% ۴/۰۱	
۱۳۹۸	فراوانی	۳۰۹۳۹۵	۵۰۳۰۹۳	۶۲۲۰۸۶	۲۱۹۴۳۱	۵۶۴۷۰	۱۷۱۰۴۷۵
	درصد	% ۱۸/۰۸	% ۲۹/۴۱	% ۳۶/۳۶	% ۱۲/۸۲	% ۳/۳۶۰	
۱۳۹۹	فراوانی	۳۲۰۸۲۰	۵۱۵۱۰۰	۶۴۵۰۱۷	۲۲۰۴۳۲	۵۷۷۴۲	۱۷۵۹۱۱۱
	درصد	% ۱۸/۰۱	% ۲۸/۸۴	% ۳۶/۴۴	% ۱۳/۵۲	% ۳/۱۹۰	

نمودار ۱: تعداد معلولین تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود در سال ۱۳۹۹، ۶۲ درصد از خانواده‌ها گزارش کردند که خدمات آموزش و پرورش و حمایت تحصیلی را دریافت می‌کنند، در حالی که ۴۵/۵ درصد از مسئولین بهزیستی اعلام کردند که معلولین از خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی بهره‌مند هستند. برای بررسی میزان همبستگی بین نظر خانواده‌ها و مسئولین بهزیستی از ضریب فای استفاده شد که در سال ۱۳۹۹ ضریب همبستگی بسیار کوچک و در حدود ۰/۰۲۰ می‌باشد و معنی‌دار نیست که نشان می‌دهد عضویت گروهی بی‌تاثیر و نظر مسئولین و خانواده‌ها همسو بوده است. نکته حائز اهمیت دیگر آن است که خانواده‌ها و مسئولین در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ گزارش کرده‌اند که خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی رو به افزایش بوده است. درصد گزارش دریافت خدمات توسط خانواده‌ها از ۱۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶۲ درصد در سال ۱۳۹۹ و نظر مسئولین مبنی بر ارائه خدمات حمایت تحصیلی از ۱۹ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۴۶ درصد در سال ۱۳۹۹ رسیده است.

جدول ۲: گزارش درصد خدمات آموزش و پرورش دریافت شده یا نشده توسط خانواده معلولین و مسئولین بهزیستی در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹

گروه	وضعیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
خانواده	بله	۱۷	۲۰	۲۳	۳۶	۴۲	۵۱	۶۱	۶۵	۶۸	۶۲
	خیر	۸۳	۸۰	۷۷	۶۴	۵۸	۴۹	۳۹	۳۵	۳۲	۳۸
مسئولین	بله	۱۸/۸	۲۱/۸	۱۸/۸	۲۳/۸	۳۰/۷	۳۷/۶	۴۳/۶	۴۷/۵	۵۴/۵	۴۵/۵
	خیر	۸۱/۲	۷۸/۲	۸۱/۲	۷۶/۲	۶۹/۳	۶۲/۴	۵۶/۴	۵۲/۵	۴۵/۵	۵۴/۵
ضریب فای		۰/۰۱۶	۰/۰۸۴	۰/۰۲۲	۰/۰۳۱	۰/۰۴۵	۰/۰۶۵	۰/۰۱۱۷	۰/۰۲۲	۰/۰۶۹	۰/۰۲۰
سطح معنی‌داری		۰/۷۸۶	۰/۳۹۸	۰/۸۲۳	۰/۷۵۵	۰/۶۵۵	۰/۵۱۵	۰/۲۴۱	۰/۸۲۷	۰/۴۹۱	۰/۸۴۳

(بله= خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی دریافت شده یا ارائه شده و خیر= خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی دریافت نشده یا ارائه نشده)

مطابق با جدول ۳، از ۲۴۰ هزار کودک استثنایی ۱۵۰ هزار نفر در حال تحصیل هستند. (که معادل ۶۲/۵ درصد می‌باشد). میانگین یونیسف ۴۷ درصد و میانگین ایران ۶۲/۵ درصد کودکان معلول مشغول به تحصیل است. با توجه به این نکته که خانواده‌های برخوردار و دارای کودک استثنایی با درآمد کافی از هزینه‌های دولتی استفاده نمی‌کنند، در این آمار لحاظ نشده‌اند.

جدول ۳: مقایسه گزارش یونیسف و آموزش و پرورش و بهزیستی کشور در مورد خدمات آموزش و پرورش و حمایت‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان استثنایی

با تحقیق در پنجاه و یک کشور در حال توسعه تنها ۴۲ درصد دختران و ۵۱ درصد پسران از کودکان استثنایی و معلول موفق شدند به دبستان بروند.	یونیسف (۲۰۱۵)
از یک و نیم میلیون کودک استثنایی و معلول در ایران (تحت پوشش بهزیستی) حدود ۱۵۰ هزار نفر (۱۰ درصد) در مدارس ثبت نام کردند. از ۲۴۰ هزار کودک استثنایی و معلول تحت پوشش آموزش دستگاه‌های دولتی ۱۲ هزار نفر ذهنی شدید که حمایت پذیر بوده و مدرسه‌رو نمی‌باشد. ۱۰ درصد نیز استثنایی تیزهوشند و در این آمار قرار ندارد. بنابراین ۱۵۰ هزار نفر در حال تحصیل و ۳۰ هزار نفر بازمانده از تحصیل اند. از یک و نیم میلیون کودک معلول ۲۰۰ هزار نفر بالای ۷ سال یعنی سن مدرسه هستند.	سازمان آموزش و پرورش (۱۳۹۸)
۷۰ هزار دانش آموز استثنایی در مدارس عادی در قالب طرح تلفیقی تحصیل می‌کنند و ۸۰ هزار نفر در مدارس استثنایی کشور مشغول به تحصیل هستند.	سازمان آموزش و پرورش (۱۳۹۸)
۳۰ هزار کودک معلول و استثنایی از تحصیل محروم‌اند.	دفتر آسیب‌های اجتماعی وزارت رفاه (۱۳۹۹)

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر مقایسه قوانین اجرایی مرتبط با حمایت‌های آموزشی و تحصیلی کودکان استثنایی ایران و سازمان بین‌المللی یونیسف بود. نتایج این پژوهش نشان داد خدمات تحصیلی برای کودکان استثنایی در ایران وضعیت بهتری نسبت به کشورهای در حال توسعه که یونیسف ارایه داده، دارد. بطور کلی نتایج پژوهش حاضر همسو با پژوهش‌های پیشین، نشان می‌دهد کشور ایران در جهت احقاق حقوق کودکان معلول، پیش می‌رود و در این زمینه بطور نسبی در اجرای قوانین مربوطه به موفقیت‌هایی رسیده است. در پژوهش شیرمحمدی و کلیشادی (۱۳۹۷) و پژوهش طاهری (۱۳۹۱) نیز به حائز اهمیت بودن امر آموزش و پرورش کودکان معلول و استثنایی در ایران تاکید شده است. نتایج پژوهش شیرمحمدی و کلیشادی (۱۳۹۷) نشان داد حق آموزش رایگان و حمایت و توانبخشی کودکان معلول از قوانین مشترک کشورهای ایران، آمریکا، چین و هند می‌باشد. مطابق با پژوهش طاهری (۱۳۹۱) نیز، از قوانین مشترک بین سه کشور آلمان، سوئد و ایران، حق آموزش و رایگان بودن آن و حمایت توانبخشی به کودکان استثنایی است. طبق تحقیق انجام شده توسط یونیسف در ۵۱ کشور در حال توسعه ۴۲ درصد دختران و ۵۱ درصد پسران کودکان استثنایی و معلول (میانگین حدود ۴۷ درصد) موفق شدند به دبستان بروند، در حالی که در ایران این میانگین به ۶۲/۵ درصد می‌رسد (قائمی، ۲۰۱۹). مطابق با نظر سنجی انجام شده در این پژوهش ۶۲ درصد خانواده‌ها و ۴۵/۵ درصد از مسئولین به دریافت خدمات آموزشی و حمایت‌های تحصیلی کودکان استثنایی از بهزیستی اذعان داشتند. در تبیین اختلاف نظر آمارمسئولین بهزیستی و خانواده‌های کودکان مذکور می‌توان گفت، در تکمیل سوالات و فرم‌ها با توجه به اینکه مسئولین پرونده‌ها با مشاهده اوراق به تکمیل فرم

و پاسخ به سوالات می‌پرداختند، نسبت به خانواده‌ها که به صورت ذهنی نسبت به تکمیل فرم‌ها اقدام می‌کردند اختلاف دیده می‌شود به هر حال پاسخ مسئولین از روی پرونده و مستندات بوده و قابل اعتمادتر می‌باشد (۴۵/۵ درصد قابل قبول‌تر می‌باشد). البته این آمار که از داده‌های پژوهش بدست آمد با اظهار نظر مسئولین در خبرگزاری‌ها فاصله دارد که می‌توان گفت بخشی از داده‌ها به علت عدم درج در پرونده‌ها از دست رفته است. اعمال آمارها در پرونده‌ها هر شش ماه یکبار انجام می‌شود و با گواهی تحصیلی که خانواده‌ها برای بهزیستی می‌آورند که برخی خانواده‌ها در پایان سال تحصیلی آنرا ارائه می‌دهند و فعلا در برخی پرونده‌ها درج نشده است. البته سازمان دیده‌بان حقوق بشر و کمپین حقوق بشر در ایران، طرح "سنجش سلامت نوآموزان" را مانعی در راه دسترسی کودکان دارای معلولیت به آموزش فراگیر و باکیفیت خوانده و نسبت به مزوی شدن این کودکان هشدار داده‌اند (دویچه له فارسی، ۲۰۱۹). برای اینکه این کودکان در کنار سایر کودکان از امکانات تحصیلی بهره‌مند شوند، حتی در دستورالعمل ثبت‌نام دانش‌آموزان در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ ابتدا ممنوعیت ثبت‌نام کودکان در مدارس عادی ایجاد شد که البته بعدا با توضیحات مسئولان آموزش و پرورش استثنائی این ممنوعیت لغو شد و مانند سال‌های گذشته همچنان طرح تلفیقی اجرا شد و این کودکان می‌توانند در کنار سایر کودکان در مدارس عادی ثبت‌نام شوند، مگر اینکه خانواده‌ها تمایل داشته باشند که کودکان در مدارس استثنائی باشند. بنابراین مدارس نمی‌توانند به بهانه عدم مناسب‌سازی فضای فیزیکی این کودکان را از نظر قانونی ثبت‌نام نکنند. از این رو کودکان دارای معلولیت همانند کودکان دیگر حق زندگی و بهره‌مندی از خدمات آموزشی را دارند و باید فرصت‌های برابر ایجاد شود تا بتوانند سلامت روان و رفتار اجتماعی خودشان را ارتقا دهند. (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ایرنا، ۱۴۰۰). برخی علل عدم تحصیل کودکان استثنائی، هزینه‌های بالای زندگی، فقر و فقدان درآمد کافی، چالش‌های فرهنگی، افزایش هزینه‌های ایاب و ذهاب و لوازم و تحریر، فقدان مربی و معلمان مربوطه، عدم کفایت اعتبارات دولتی و ... عنوان شده است (مسعودی فرید، ۱۳۹۹). مطابق با گزارش سازمان یونسف (۲۰۱۸)، ابزارهای کارآمد و موثری وجود دارد که می‌تواند "آموزش فراگیر و با کیفیت" را برای کودکان استثنائی به واقعیت تبدیل کند. اما ابتدا، ما باید آنها را ببینیم و صدای آنها را بشنویم، تا بتوان جوامع فراگیر ایجاد کرد. در سال ۲۰۱۶، تجزیه و تحلیل یونسف از ۱۵ کشور نشان داد که در بین تعدادی از عوامل، از جمله درآمد و جنسیت، نقش معلولیت بیشترین نقش را در مشارکت در تحصیل یا عدم تحصیل کودکان دارد. کودکان استثنائی به احتمال زیاد از ابتدا هرگز وارد مدرسه نشده بودند. چنین یافته‌هایی حاوی مفاهیم عمیقی است. نه تنها از نظر دسترسی ناعادلانه به آموزش، بلکه از نظر انتخاب زندگی و فرصت‌هایی که برای کودکان محروم وجود دارد. مطابق با نتایج حاصل شده از این پژوهش، ایران جایگاه بهتری نسبت به آمارهای یونسف در کشورهای در حال توسعه دارد. یکی از دلایل آن است که، علیرغم مشکلات اقتصادی در کشور با عنایت به فرهنگ و آموزه‌های دینی و ملی، بخش قابل توجهی از هزینه‌های مربوط به نیازمندان در قالب نوع دوستی، نیکوکاری، صدقات، خیرات، فطریه، نذر و ... با عنوان مشارکت‌های مردمی انجام می‌پذیرد. وجود آمارها به صورت جزیره‌ای در دستگاه‌های حمایتی، عدم هماهنگی دستگاه‌های حمایتی در ارائه خدمات، جمع‌آوری اطلاعات توسط محقق را دشوار می‌کرد، نداشتن سیاست‌های منسجم اجرایی در ارائه خدمات آموزش و پرورش به کودکان استثنائی، اجرای سلیقه‌ای در ارائه خدمات به جای برنامه مدون، راه اندازی سامانه‌های متفاوت ارائه خدمات در دستگاه‌های حمایتی به معلولین که این تعدد سامانه‌ها از طرفی منجر به عدم ارائه اطلاعات دقیق برای مخاطبین

شده و از جهتی محقق را نیز دچار سردرگمی نموده، از جمله محدودیت‌های این پژوهش بود. با عنایت به تجربه ۳۰ ساله محقق در این حوزه و نیز تخصص مربوط به کودکان استثنایی، پیشنهادهای به شرح زیر ارائه می‌گردد:

تدوین برنامه‌های اجرایی هماهنگ و مشترک در حوزه آموزش و تحصیلات کودکان استثنایی توسط سازمان‌های آموزش و پرورش کودکان استثنایی و بهزیستی.

تجارب بین‌المللی نشان داده است که تاسیس وزارت خانواده می‌تواند با تجمیع سازمان‌های مرتبط، اهداف، برنامه‌های اجرایی و نظارت را در یک جهت فرماندهی نماید تا از اتلاف اعتبارات، امکانات، نیروی انسانی و ... جلوگیری گردد.

وجود دفتر مطالعات و تحقیقات در سازمان بهزیستی برای بررسی دقیق و ارزیابی خدمات و فعالیت‌ها ضروری به نظر می‌رسد. با ایجاد چنین دفتری فعالیت‌ها رصد می‌شوند و به محققان و دانشجویان با ارائه اطلاعات دقیق تر، کمک شایانی می‌گردد.

پیشنهاد می‌گردد سایر شاخص‌های رفاه اجتماعی نیز که موجب ارتقای سلامت روانی و رفتار اجتماعی می‌گردند، مورد تحقیق علمی قرار گیرد و با مقایسه با استانداردهای جهانی جایگاه کشور مشخص و الگوی ارائه خدمات مطلوب‌تری برای دستگاه‌های حمایتی طراحی گردد.

در پایان از مسئولین و کارشناسان سازمان‌های آموزش کودکان استثنایی و بهزیستی کشور که در این پژوهش همکاری شایسته نمودند، کمال تشکر را دارم.

منابع

سازمان حقوق بشر ایران (۲۰۱۵). میزان توسعه آموزش و پرورش کشور در گرو اهمیت دولت به کودکان استثنایی، <https://iranhr.net/fa/articles/2339/>

حسینی، جوواد (۱۴۰۰). جزئیات اطللس یادگیری کودکان استثنایی در ایام کرونا، خبرگزاری ایسنا: <https://www.isna.ir/news/99082819960/>

حسینی پيله رود، حلیمه (۱۴۰۰). حق آموزش رایگان و همگانی برای شهروندان با نگاهی بر قانون اساسی ایران و پاره‌ای از کشورهای، مجله ویستا: <https://vista.ir/article/300025/>

قربانی، حمیدرضا (۱۳۹۶). اصلی‌ترین وظایف سازمان بهزیستی چیست؟ سایت اینترنتی باشگاه خبرنگاران جوان: <https://www.yjc.news/fa/news/6052289/>

برآبادی، طیبه. (۱۳۹۷). حقوق کودکان معلول در قوانین داخلی و بین‌المللی حقوق حمایتی کودکان معلول در قوانین داخلی و بین‌المللی، اولین همایش ملی جهانی سازی حقوق کودکان و نوجوانان از دیدگاه حقوقی و روانشناسی، مشهد، موسسه آموزش عالی حکیم نظامی قوچان.

حسینی، جواد (۱۴۰۰). جزئیات اطلس یادگیری کودکان استثنایی در ایام کرونا، خبرگزاری ایسنا:

<https://www.isna.ir/news/99082819960/>

سراج، مصطفی (۱۴۰۰)، مرگ‌ومیر در افراد دارای معلولیت شدید با افزایش سن بیش‌تر می‌شود، پایگاه اینترنتی معلولان کشور:

<https://shamdani.com/content/4247>

شیرمحمدی، سمیرا؛ کلیشادی، رویا. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی خدمات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آمریکا، چین، هند و ایران. کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، علوم تربیتی و رفتاری، دوره سوم.

طاهری، انسیه (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی سیر تحولات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آلمان، سوئد و ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

قائم‌ی، هادی (۲۰۱۹)، تحصیل بدون تبعیض حق کودکان دارای معلولیت، دویچه له فارسی: <https://www.dw.com/fa-ir/50680715>

قدمی، مجید (۱۳۹۸).. تحصیل هفتاد هزار دانش‌آموز نیازمند آموزش‌های ویژه در مدارس عادی، خبرگزاری مهر:

<https://www.mehrnews.com/news/4733012>

مسعودی فرید، حبیب‌اله، (۱۳۹۹). فقر و معلولیت علت بازماندگی از تحصیل حدود ۱۹ هزار کودک، خبرگزاری ایسنا:

<https://www.isna.ir/news/97102312483/>

معدن دار آرائی، عباس (۱۳۹۵). مطالعات تطبیقی در آموزش و پرورش: فصلنامه خانواده و پژوهش شماره ۲۷.

یزادانپوری، سمیه (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی سیاست‌ها، اهداف و تشکیلات آموزش و پرورش استثنایی در کشورهای آمریکا، هند و ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

یونیسف (۲۰۱۵)، هشدار یونیسف به وضعیت اسفناک کودکان معلول در جهان، دویچه له فارسی: <https://www.dw.com/Fo-ir/16850216>

سالنامه اماری بهزیستی:

<https://media.behzisti.ir/d/2021/01/12/0/84225.pdf>

آئین‌نامه تاسیس مراکز جامع توانبخشی:

https://treatment.sbmu.ac.ir/uploads/Rehabilitation_Centres_Regulations.pdf

سایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی:

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91925>

سایت ویکی‌پدیا:

<https://fa.wikipedia.org/>

سایت بهزیستی :

[/https://www.behzisti.ir](https://www.behzisti.ir)

سایت یونیسف:

<https://www.unicef.org/iran/>

سایت سازمان بهداشت جهانی:

<https://www.who.int/>

سایت جامعه معلولین ایران:

<http://iransdp.com/>

Alquraini, T. (2013). Legislative rules for students with disabilities in the United States and Saudi Arabia: A comparative study. *International Interdisciplinary Journal of Education*, 2(6), 601-615.

Rosenthal, E. (2009, December). The rights of children with disabilities in Viet Nam. In *Bringing Viet Nam's Laws into compliance with the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Report prepared for UNICEF by Eric Rosenthal and Mental Disability Rights International.

Unicef(2018). Inclusive education for children with disabilities, <https://blogs.unicef.org/blog/inclusive-education-children-with-disabilities/>